

پژوهش نامه امنیت اجتماعی

(مبانی و مسائل امنیت اجتماعی؛ رویکردی ایرانی)

ویراستار علمی:

دکتر اصغر افتخاری

به کوشش

گروه پژوهشی جامعه و امنیت

نویسندگان:

اصغر افتخاری، قدیر نصری، سید محمد میر سیدسی

ابراهیم رومینا، نوشین السادات حسینی، عبدالرضا امیری، نادر نوروزی

محمد حسین رضایی، سعید مجردی، سیدرضا شاکری

پژوهشگاه علوم انسانی و مطالعات فرهنگی

تهران، ۱۳۹۱

سرشناسه: افتخاری، اصغر، ۱۳۴۷ -
 عنوان و نام پدیدآور: پژوهشنامه امنیت اجتماعی (مبانی و مسائل امنیت اجتماعی؛ رویکرد ایرانی) / مولفین
 اصغر افتخاری، قدیر نصری، سیدمحمد میرسندسی و دیگران.
 مشخصات نشر: تهران: پژوهشگاه علوم انسانی و مطالعات فرهنگی، ۱۳۹۱.
 مشخصات ظاهری: ۲۶۴ ص: جدول
 شابک: 978-964-426-579-2
 وضعیت فهرست نویسی: غیا
 یادداشت: کتابخانه.
 موضوع: امنیت اجتماعی -- ایران
 شناسه افزوده: نصری، قدیر، ۱۳۵۰ -
 شناسه افزوده: میرسندسی، محمد، ۱۳۴۲ -
 شناسه افزوده: پژوهشگاه علوم انسانی و مطالعات فرهنگی
 رده بندی کنگره: ۱۳۹۱ ۷۵/۲۵۶/۵۶/HV۸۲۲۲
 رده بندی دیویی: ۳۶۳/۲۰۱۵۵
 شماره کتابشناسی ملی: ۳۷۱۱۸۰۲

پژوهشنامه امنیت اجتماعی

(مبانی و مسائل امنیت اجتماعی؛ رویکردی ایرانی)

مؤلف: اصغر افتخاری، قدیر نصری، سید محمد میرسندسی و دیگران
 ویراستار علمی: دکتر اصغر افتخاری / ویراستار ادبی: روحا... چاوشی
 ناشر: پژوهشگاه علوم انسانی و مطالعات فرهنگی

مدیر نشر: ناصر زعفرانچی
 ناظر چاپ: مجید اسماعیلی رازع
 نسخه پرداز: فرزانه صادقیان
 آماده سازی: عرفان بهارنویس
 حروفنگار و صفحه آرا: شهره خوری
 طرح و اجرای روی جلد: رضا باقریان
 چاپ اول: ۱۳۹۱
 تیراژ: ۱۰۰۰ نسخه
 چاپ و صحافی: فرشویه
 ردیف انتشار: ۹۱-۹
 بها: ۹۵۰۰ تومان

حق چاپ برای پژوهشگاه علوم انسانی و مطالعات فرهنگی محفوظ است.

ISBN 978-964-426-579-2

شابک ۹۷۸-۹۶۴-۴۲۶-۵۷۹-۲

نشانی: تهران، صندوق پستی: ۱۴۱۵۵۶۴۱۹، تلفن: ۸۸۰۴۶۸۹۱۳، فاکس: ۸۸۰۳۶۳۱۷

فهرست اجمالی مطالب

۱	پیشگفتار / محمدعلی مینایی
۱۱	مقدمه: بازاندیشی در مفهوم امنیت اجتماعی / دکتر اصغر افشاری
۱۹	بخش اول: گفتارهایی در مبنای امنیت اجتماعی
۲۱	فصل اول: ماهیت اجتماعی امنیت؛ رویکردی قرآنی / دکتر اصغر افشاری
۶۱	فصل دوم: امنیت جامعه؛ معنا، محدوده و مؤلفه‌ها / دکتر قدیر نصری
۸۷	فصل سوم: عوامل اجتماعی امنیت؛ رویکردی ایرانی / دکتر محمد میرسنجسی
۱۰۷	فصل چهارم: نظم و امنیت اجتماعی / ابراهیم رومینا و نوشین‌السادات حسینی
۱۲۵	فصل پنجم: امنیتی‌شدن بحران‌های اجتماعی؛ رویکردی جامعه‌شناختی / دکتر عبدالرضا امیری
۱۳۵	بخش دوم: گفتارهایی در مسائل امنیت اجتماعی ایران
۱۴۷	فصل ششم: کنترل جرم و امنیت اجتماعی در ایران / دکتر نادر نوروزی
۱۶۷	فصل هفتم: نهادهای واسطه و امنیت اجتماعی در ایران / دکتر محمد میرسنجسی
۱۸۵	فصل هشتم: مسائل و راه‌کارهای تقویت امنیت اجتماعی در ایران / دکتر محمدحسین رضایی
۲۰۹	فصل نهم: رویکردی نظری به پیامدهای اجتماعی فرهنگی توسعه اینترنت / سعید مجردی
۲۳۵	فصل دهم: هویت و امنیت: تأملی در مسئله شهروندی / سیدرضا شاکری

فهرست تفصیلی مطالب

۱	پیشگفتار / محمدعلی مینایی
۲	شناخت و بیان مسئله و نیازسنجی در حوزه مطالعات امنیت اجتماعی
۴	تعریف امنیت اجتماعی (جامع‌های)
۴	طرح جامع مطالعات امنیت اجتماعی
۸	درباره کتاب
۸	مجموعه آثار گروه
۱۱	مقدمه: بازاندیشی در مفهوم امنیت اجتماعی / دکتر اصغر افتخاری
۱۹	بخش اول: گفتارهایی درباره مبانی امنیت اجتماعی
۲۱	فصل اول: ماهیت اجتماعی امنیت؛ رویکردی قرآنی / دکتر اصغر افتخاری
۲۳	مقدمه
۲۴	۱. چارچوب مفهومی و نظری
۲۴	۱-۱. اجتماع به مثابه «تُعد»
۲۶	۱-۲. اجتماع به مثابه «شِبْکَةُ ارتباطی»
۲۷	۱-۳. اجتماع به مثابه «سازمان»
۲۸	۱-۴. اجتماع به مثابه «هویت»
۳۰	۱-۵. اجتماع به مثابه «گفتمان»
۳۱	۲. روش تحلیل
۳۲	۲-۱. شناخت روش
۳۳	۲-۲. اصول قرآنی
۳۵	۲-۳. کاربرد روش
۳۶	۳. بنیاد اجتماعی امنیت در گفتمان اسلامی؛ مطالعه موردی سوره مبارکه اعراف
۳۶	۳-۱. دیدگاه‌ها
۳۷	۳-۲. دیدگاه اسلامی
۳۷	۳-۲-۱. کلیات تفسیری
۳۸	۳-۲-۲. ساختار هندسی

ح پژوهش‌نامه امنیت اجتماعی

۳۹	۳-۲-۳. استنتاج
۴۱	۴. اصالت اجتماعی امنیت در گفتمان اسلامی؛ مطالعه موردی سوره مبارکه حضرت یونس (ع)
۴۱	۴-۱. دیدگاه‌ها
۴۱	۴-۲. دیدگاه اسلامی
۴۲	۴-۲-۱. کلیات تفسیری
۴۲	۴-۲-۲. ساختار هندسی
۴۳	۴-۲-۳. استنتاج
۴۵	۵. هویت اجتماعی و امنیت در گفتمان اسلامی؛ مطالعه موردی سوره مبارکه صافات
۴۶	۵-۱. دیدگاه‌ها
۴۶	۵-۲. دیدگاه اسلامی
۴۶	۵-۲-۱. کلیات تفسیری
۴۷	۵-۲-۲. ساختار هندسی
۴۸	۵-۲-۳. استنتاج
۵۱	نتیجه‌گیری
۵۱	یادداشت‌ها
۵۷	فهرست منابع و مآخذ
۶۱	فصل دوم؛ امنیت جامعه؛ معنا، محدوده و مؤلفه‌ها / دکتر قدیر نصری
۶۳	مقدمه
۶۴	۱. چیستی امنیت جامعه
۶۵	۱-۱. امنیت چه چیز؟
۶۷	۱-۲. امنیت با کلام ابزار؟
۶۸	۱-۳. امنیت در مقابل چه؟
۷۲	۲. مرزهای مفهومی امنیت جامعه
۷۲	۲-۱. امنیت جامعه و امنیت ملی
۷۴	۲-۲. امنیت جامعه و امنیت انسانی
۷۵	۲-۳. امنیت جامعه و تأمین اجتماعی
۷۷	۲-۴. امنیت جامعه و امنیت عمومی
۷۹	۲-۵. امنیت جامعه و امنیت فردی
۸۰	نتیجه‌گیری
۸۴	فهرست منابع و مآخذ
۸۷	فصل سوم؛ عوامل اجتماعی امنیت؛ رویکردی ایرانی / دکتر محمد میرستندی
۸۹	مقدمه
۸۹	۱. مفهوم‌سازی امنیت / امنیت اجتماعی

۹۲	۲. عوامل اجتماعی مؤثر بر امنیت
۹۲	۲-۱. ویژگی‌های تاریخی: گذاری بودن جامعه ایران
۹۵	۲-۲. قومیت‌گرایی و قبیله‌گرایی
۹۸	۲-۳. بحران‌های جمعیتی
۱۰۰	۲-۴. حاشیه‌نشینی
۱۰۱	۲-۵. احساس محرومیت‌نسبی
۱۰۲	نتیجه‌گیری
۱۰۵	فهرست منابع و مآخذ
۱۰۷	فصل چهارم؛ نظم و امنیت اجتماعی / ابراهیم رومینا و نوشین‌السادات حسینی
۱۰۹	مقدمه
۱۰۹	۱. بنیاد نظری
۱۱۰	۱-۱. میانی فلسفی
۱۱۰	۱-۲. مرجع امنیتی
۱۱۲	۲. تأثیر نظم بر امنیت اجتماعی
۱۱۳	۲-۱. نظم، سامان اجتماعی و امنیت
۱۱۴	۲-۲. نظم، هم‌بستگی اجتماعی و امنیت
۱۱۶	۳. زمینه شکل‌گیری امنیت اجتماعی
۱۱۹	نتیجه‌گیری
۱۲۲	فهرست منابع و مآخذ
۱۲۵	فصل پنجم؛ امنیتی‌شدن بحران‌های اجتماعی؛ رویکردی جامعه‌شناختی / دکتر عبدالرضا امیری
۱۲۷	مقدمه
۱۲۸	۱. فرآیند تغییرماهیت بحران‌ها
۱۳۰	۲. متغیرهای مؤثر در فرآیند امنیتی‌شدن بحران‌های اجتماعی
۱۳۱	۲-۱. نوع بحران و ویژگی‌های آن
۱۳۲	۲-۲. بازیگران مؤثر در بحران
۱۳۳	۲-۳. میزان جدی‌بودن تهدیدهای ناشی از بحران
۱۳۴	۲-۴. بافت جغرافیایی محل وقوع بحران
۱۳۵	۲-۵. میزان برخورد‌های خشونت‌آمیز در بحران
۱۳۶	۲-۶. روش‌های مدیریت بحران
۱۳۷	۲-۷. تعدد و تنوع مسائل چالش‌برانگیز
۱۳۹	۲-۸. متغیرهای ساختاری
۱۴۰	۲-۹. سطح تلاطم محیط
۱۴۱	نتیجه‌گیری

۱۴۳	فهرست منابع و مآخذ
۱۴۵	بخش دوم؛ گفتارهایی دربارهٔ مسائل امنیت اجتماعی ایران
۱۴۷	فصل ششم؛ کنترل جرم و امنیت اجتماعی در ایران / دکتر نادر نوروزی
۱۴۹	مقدمه
۱۵۰	۱. تعریف سیاست جنایی
۱۵۰	۱-۱. مفهوم مضیق سیاست جنایی
۱۵۲	۱-۲. مفهوم موسع سیاست جنایی
۱۵۳	۲. نقش سیاست جنایی در امنیت اجتماعی
۱۵۴	۳. مدل‌های سیاست جنایی
۱۵۴	۳-۱. تعریف عناصر رابط
۱۵۴	۳-۲. توصیف رابط
۱۵۵	۳-۳. تعریف کنترل اجتماعی
۱۵۸	۴. مدل سیاست جنایی ایران
۱۵۸	۴-۱. ویژگی‌ها
۱۵۹	۴-۲. تبیین
۱۵۹	۴-۲-۱. ویژگی‌های سیاست جنایی اسلام
۱۶۰	۴-۲-۲. سیاست جنایی ایران
۱۶۳	نتیجه‌گیری
۱۶۵	فهرست منابع و مآخذ
۱۶۷	فصل هفتم؛ نهادهای واسط و امنیت اجتماعی در ایران / دکتر سلیم‌محمد میرسنده
۱۶۹	مقدمه
۱۷۰	۱. تغییرات اجتماعی در دوران مدرن
۱۷۲	۲. کارکرد نهادهای واسط در جوامع جدید
۱۷۵	۳. انواع نهادهای واسط
۱۷۵	۳-۱. عرصه اقتصادی
۱۷۶	۳-۲. عرصه سیاسی
۱۷۶	۳-۳. عرصه اجتماعی
۱۷۷	۴. نهادهای واسط نیاز حکومت و مردم
۱۷۹	۵. نهادهای واسط و مشارکت
۱۸۰	نتیجه‌گیری
۱۸۳	فهرست منابع و مآخذ
۱۸۵	فصل هشتم؛ مسائل و راه‌کارهای تعریف امنیت اجتماعی در ایران / محمدحسین رضایی
۱۸۷	مقدمه

فهرست تفصیلی مطالب ک

۱۸۷	۱. تعریف امنیت
۱۸۸	۲. معمای امنیتی
۱۸۹	۳. انواع امنیت
۱۹۰	۴. سیر تحولی مفهوم امنیت
۱۹۱	۵. امنیت اجتماعی
۱۹۴	۶. امنیت اجتماعی به مثابه رویکرد
۱۹۴	۷. راه کارهای تقویت امنیت اجتماعی
۲۰۲	نتیجه گیری
۲۰۶	فهرست منابع و مآخذ
۲۰۹	فصل نهم؛ رویکردی نظری به پیامدهای اجتماعی فرهنگی توسعه اینترنت/ سعید مجردی
۲۱۱	مقدمه
۲۱۲	۱. پیشینه مطالعاتی
۲۱۴	۲. چارچوب نظری - مفهومی
۲۱۴	۱-۲. امنیت اجتماعی
۲۱۹	۲-۲. ماهیت اینترنت
۲۲۲	۳-۲. نظریه سیستمی به عنوان رویکرد اصلی
۲۲۳	۳. اینترنت و زندگی بشری
۲۲۵	۴. تهدیدهای امنیتی ناشی از کاربرد اینترنت
۲۲۶	۱-۴. جرایم اینترنتی
۲۲۶	۲-۴. مخدوش نمودن ثبات و تعادل جامعه
۲۲۷	۳-۴. ایجاد بحران های هویتی
۲۲۹	۵. اینترنت در ایران
۲۳۰	نتیجه گیری
۲۳۲	فهرست منابع و مآخذ
۲۳۵	فصل دهم؛ هویت و امنیت؛ تأملی در مسئله شهروندی / سیدرضا شاگری
۲۳۷	مقدمه
۲۳۸	۱. شهروندی مدرن
۲۴۳	۲. شهروندی جهانی
۲۴۷	نتیجه گیری
۲۵۰	فهرست منابع و مآخذ

پیشگفتار

اثری که پیش رو دارید، یکی از دستاوردهای منظومه تحقیقاتی «طرح جامع مطالعات امنیت اجتماعی» است. این منظومه تحقیقاتی از چند حیث در ادبیات تحقیق و پژوهش کشور، بدیع و متفاوت است.

موضوع؛ یکی از بنیادی‌ترین نیازهای بشر که از ابتدای حیات به آن می‌اندیشیده و بخش قابل توجهی از دغدغه وی را شامل بوده، بدون تردید امنیت است. لیکن اهمیت این نیاز بنیادین انسان موجب نشده است تا در حد لزوم و کفایت به مباحث مفهومی و نظری آن پرداخته شود. از طرفی دانش پژوهان امنیت با بیان تعبیری از قبیل: «امنیت واژه‌ای لغزنده، توسعه‌نیافته و معما است»، راه را برای شفافیت مفهومی آن دشوارتر نموده‌اند. این در حالی است که خداوند متعال در آیه شریفه ۴ سوره قریش فرموده: «الَّذِي أَطْعَمَهُمْ مِنْ جُوعٍ وَ أَمَّنَّهُمْ مِنْ خَوْفٍ» و با این تعبیر، امنیت را جزء نیازهای اولیه انسان معرفی نموده است.

اکثر نظام‌ها و مکاتب سیاسی نیز مهم‌ترین مسئولیت حاکمیت در قبال مردم را امنیت می‌دانند. اما در سه موضوع اساسی آن یعنی: امنیت برای چه کسی؟ امنیت در مقابل چه کسی یا چه چیزی؟ و چگونگی تأمین امنیت اختلاف نظر زیادی وجود دارد. همچنین عده‌ای تأکید ویژه خود را بر امنیت حکومت و نظام سیاسی قرار داده‌اند و عده‌ای دیگر امنیت فردی را اصل گرفته‌اند که همه این دیدگاه‌ها و تعبیر متفاوت از مفهوم امنیت، نشانگر پیچیدگی، سختی و حساسیت موضوع است. طرح جامع با تأکید بر امنیت جامعه‌ای (اجتماعی)^۱ که حلقه واسط امنیت فردی و امنیت ملی است تلاش دارد با یک نگاه جامع‌نگر، یکپارچگی و انسجام لازم میان امنیت مردم و کشور را فراهم کند.

^۱ Societal security

روش؛ بر این منظومه تحقیقاتی روش و مدل علمی پژوهش حاکم است؛ بنابراین تولیدی علمی از نوع بنیادین و کاربردی به حساب می‌آید (عمده آثار منتشر شده در زمینه امنیت در یک یا دو دهه اخیر ماهیت ترجمه‌ای داشته است). بر این اساس امنیت‌پژوهان و کارشناسان حوزه امنیت در فعالیت‌های علمی و پژوهشی آتی خود تا حدود زیادی می‌توانند به این مجموعه رجوع کرده و این اقدام آغازی برای تولید علم بومی در حوزه امنیت خواهند بود.

ساختار منظومه‌ای؛ اغلب فعالیت‌های پژوهشی، تک موضوعی و فردی است. اما این طرح شامل چند موضوع تحقیقاتی است و به صورت منظومه و گروهی انجام می‌شود. از آثار این الگوی ساختاری برای فعالیت‌های علمی و پژوهشی، ایجاد هم‌افزایی است. همچنین به دلیل پرداختن به وجوه و زوایای مختلف موضوع، شکل‌گیری یک مکتب فکری در حوزه امنیت زمینه‌سازی خواهد شد.

شناخت و بیان مسئله و نیازسنجی در حوزه مطالعات امنیت اجتماعی
اگر امنیت را از حیث کیفیت تأمین در سه سطح فرض کنیم؛ یک سطح از امنیت به صورت منفعل تأمین می‌شود؛ یعنی آسیب و ناامنی در جامعه ایجاد شده و نظام اجتماعی و سیاسی منفعلانه^۱ در جهت رفع و مقابله با آن اقدام می‌کند؛ مانند کشف جرائم و مجازات مجرمین که عمدتاً دستگاه‌های انتظامی، اطلاعاتی و قضایی مسئول کنترل این ناامنی‌ها و تأمین امنیت هستند. سطح دیگری از امنیت به صورت پیشگیری تأمین می‌شود؛ یعنی قبل از بروز ناامنی، نظام اجتماعی و سیاسی، به صورت فعال^۲ وارد عمل شده و مانع از ایجاد مؤلفه‌های ناامنی می‌گردد. پیشگیری از وقوع جرم و اعمال مکانیزم‌های بازدارنده، نمونه‌هایی از این نوع تأمین امنیت است. سطحی دیگر از امنیت نیز وجود دارد که به صورت فرافعال^۳ تأمین می‌شود، یعنی از رویکرد امنیت سلبی خارج و امنیت از نوع ایجابی آن تولید می‌شود. در واقع مؤلفه‌هایی که در ارتقاء کیفیت زندگی افراد مؤثر است و نیز وصول جامعه به اهداف و ارزش‌های تعیین‌شده، در این رویکرد مورد توجه قرار می‌گیرد. بنابراین برای تولید این نوع از امنیت نیاز بیشتری به تلاش فکری، علمی و پژوهشی است

^۱ Passive

^۲ Active

^۳ Proactive

به طوریکه می‌بایست شاخصه‌ها و مؤلفه‌هایی را شناسایی یا طراحی کنیم که نشان‌دهنده وضعیت جدید و مطلوب باشد و بر اساس آن قادر به ارزیابی و پایش وضع موجود امنیت جامعه باشیم.

در سطوح اول و دوم، مسئولیت و نقش اصلی بر عهده دستگاه‌های انتظامی و قضایی است. لیکن در سطح سوم نقش اصلی را دستگاه‌های سیاست‌گذاری، برنامه‌ریزی و تصمیم‌گیری در بخش‌های مختلف اقتصادی، فرهنگی، اجتماعی و سیاسی ایفا می‌نمایند. در صورتی که رویکرد کلی، تولید امنیت نباشد، ممکن است سیاست‌ها، برنامه‌ها و تصمیم‌های کلان دستگاه‌های حاکمیت، خود مولد ناامنی باشد. بنابراین رویکرد تولید امنیت، نه تنها کیفیت زندگی اجتماعی را ارتقاء می‌دهد بلکه از تولید ناامنی هم جلوگیری می‌نماید. ضمن آنکه بسیار کم‌زمنه‌تر از رویکرد مقابله با تهدید و ناامنی است.

به طور سنتی، انگیزه اصلی نظام‌های سیاسی، پرداختن به حوزه‌های بین‌الملل و ملی امنیت بوده است و به همین نسبت، بیشترین حجم فعالیت پژوهشی خود را در حوزه‌های دفاع، روابط بین‌الملل، امنیت ملی و سیاست خارجی متمرکز کرده‌اند.

با ارزیابی و تحلیلی که از وضعیت مطالعات امنیتی در کشور به عمل آمد، گروه پژوهشی جامعه و امنیت به دو نتیجه اساسی دست یافت. اول آنکه ما اغلب در کشور، در پرداختن به مباحث امنیتی، به صورت انفعالی عمل می‌کنیم. دوم اینکه در نظام اداری و امنیتی کشور، فعالیت‌های علمی، عمدتاً متمرکز در حوزه امنیت ملی و آن هم بیشتر در زمینه ترجمه و استفاده از مکاتب و نظریه‌های خارجی بوده است. در حالی که با توجه به شرایط و ویژگی‌های خاص جامعه ایران، نیازمند تولید نظریه‌های بومی در سطوح مختلف امنیت و از جمله امنیت اجتماعی (جامعه‌ای) هستیم.

همچنین باید توجه داشت که در مطالعات امنیتی نیازمند هر دو رویکرد توصیفی و تجویزی هستیم. در رویکرد توصیفی، اغلب ماهیت پدیده‌ها و علت وجود آمدن آن‌ها بحث می‌شود لیکن در رویکرد تجویزی، راهکارهایی برای آینده جهت تحقق اهداف و مدیریت امنیت در کشور ارائه می‌شود. مشکلی که تاکنون وجود داشته آن است که رویکردهای توصیفی در مراکز علمی و آکادمیک دنبال می‌شود و رویکردهای تجویزی منحصر به مراکز اجرایی است. بنابراین نوعی انفصال بین این دو حوزه ایجاد شده است. تحقیقات طرح جامع با توجه به جامعیت آن، درصدد برطرف نمودن این مشکل، حداقل در سطوح راهبردی، کلان و درازمدت است.

تعریف امنیت اجتماعی (جامعه‌ای)

باید اذعان داشت که امنیت جامعه‌ای در هر جامعه مسئله نیست. در بسیاری موارد، نیاز به بقاء و امنیت فیزیولوژیک، خواست‌ها و دغدغه‌های جامعه‌ای را تحت‌الشعاع قرار می‌دهد. به نسبتی که افراد از دغدغه وجودی رها می‌شوند و به سیاست زندگی می‌اندیشند، جامعه‌ای زیبا و رهایی‌بخش می‌خواهند و می‌کوشند خود را با هزینه‌ای کمتر و به شیوه‌ای بهتر ابراز نمایند.

امنیت جامعه‌ای، دلمشغولی مخاطراتی است که عمداً یا طبعاً، هستی و یا بالتدگی یک گروه اجتماعی را هدف قرار می‌دهد.

بر اساس نتایج تحقیق «امنیت اجتماعی: مفاهیم، مولفه‌ها و نظریه‌ها» تعریفی بومی از امنیت اجتماعی (جامعه‌ای) که برخاسته از نقد و ارزیابی آخرین نظریه‌ها، مفاهیم، تعاریف موجود در جهان و تحلیل و توصیف وضعیت جامعه ایران بدست آمده است، مبنای مجموعه تحقیقات و پژوهش‌های طرح جامع قرار گرفته است: «امنیت جامعه‌ای عبارت است از اطمینان خاطر گروه‌های مختلف اجتماعی نسبت به حفظ موجودیت و هویت خود در برابر تحولات عادی و تحرکات عمدی»^۱

طرح جامع مطالعات امنیت اجتماعی

ضرورت تدوین و اجرای «طرح جامع مطالعات امنیت اجتماعی» مورد تأیید وزارت علوم، تحقیقات و فناوری قرار گرفت و پس از اجرای فاز صفر، نتایج حاصله به سازمان مدیریت و برنامه‌ریزی وقت کشور منعکس و سازمان مزبور ضمن تصویب، با درج آن در زمره طرح‌های پژوهشی ملی موافقت نمود. طرح جامع خود از چند طرح تحقیقاتی در ابعاد و جوه مختلف امنیت جامعه‌ای (اجتماعی) تشکیل شده است.

^۱ گزارش تحقیق «امنیت اجتماعی: مفاهیم، مولفه‌ها و نظریه‌ها» (نصری ۱۳۸۹)

طرح جامع دارای سه فاز می‌باشد و در هر یک از فازهای سه‌گانه تعدادی طرح تحقیقاتی تعریف گردیده است.

فاز اول: بررسی نظری و روش شناختی امنیت اجتماعی.

فاز دوم: بررسی وضعیت امنیت اجتماعی در ایران.

فاز سوم: طراحی مدل سیاست‌سازی و سیاست‌گذاری.

هدف اصلی طرح جامع مطالعات امنیت اجتماعی تولید و بسط دانش نظری و تجربی در حوزه امنیت جامعه به منظور ارتقاء سطح کیفی زندگی در جامعه ایرانی و همچنین کاهش برخی معضلات و مسائل ناشی از ضعف سیاست‌گذاری، مدیریت و اجرا در حوزه‌های مختلف اجتماعی است. از اهداف کاربردی این طرح نیز ایجاد دانش بومی با مختصات و قابلیت‌های جامعه ایران است. بنابراین توصیف وضعیت امنیت اجتماعی ایران و شناخت شاخصه‌ها و مؤلفه‌های مؤثر بر امنیت و ارائه مدلی برای تدوین سیاست‌های مؤثر بر ارتقاء امنیت جامعه ایران، از اهداف تبعی و فرعی آن خواهد بود.

همان‌طور که قبلاً نیز اشاره شد مهم‌ترین ویژگی اصلی این طرح، جامعیت آن است به نحوی که کلیه طرح‌های پژوهشی در قالب یک کل به هم پیوسته و منظومه تحقیقاتی تعریف شده‌اند. به عبارت دیگر طرح‌های پژوهشی که اجرا شده یا در آینده اجرا خواهند شد، دارای ریشه‌ای هستند که در صورت اتصال به این ریشه می‌توانند به اهداف مقرر نائل شوند و آن ریشه، طرح جامع مطالعات امنیت اجتماعی است که بر اساس مدل پژوهشی و مدل نظری و با مراقبت علمی، طرح‌های پژوهشی را به سوی اهداف مورد نظر هدایت می‌نماید.

مدل پژوهشی طرح جامع مطالعات امنیت اجتماعی دارای سه وجه می‌باشد:

وجه اول: تولید مبانی و ادبیات نظری

در تولید مبانی نظری امنیت اجتماعی (جامعه‌ای) از سه منبع بهره‌برداری شده است: نظریه‌های علمی تولید شده در جهان، منابع اسلامی و تاریخ ملی ایران.

در این بخش از تحقیقات به زیرساخت‌های علمی و فکری امنیت اجتماعی پرداخته شده است و آنچه که در جهان در این زمینه پدید آمده مورد شناسایی، نقد و ارزیابی قرار گرفته و سپس با تبیین و تفسیر امنیت اجتماعی از دیدگاه منابع اسلامی و نیز منابع تاریخ

ملی، زمینه شکل‌گیری یک نظریه بومی فراهم شده است. برخی از طرح‌های تحقیقاتی که در این وجه از مدل پژوهشی انجام گردیده است و یا در آینده اجرا خواهد شد، به شرح زیر تعیین شده‌اند:

- امنیت اجتماعی؛ نظریه‌ها، مفاهیم و مؤلفه‌ها.
- امنیت اجتماعی از دیدگاه اسلام.
- تحلیل جامعه‌شناختی امنیت اجتماعی در ایران.
- روش‌شناسی پژوهش در امنیت اجتماعی.
- مطالعه تطبیقی امنیت اجتماعی در جهان.
- جامعه‌شناسی تاریخی امنیت؛ اندیشه‌ورزی و مدرنیته.
- فرهنگ اصطلاحات امنیت اجتماعی.
- مسئله‌یابی و شناسایی مهم‌ترین موضوعات و مسائل پژوهشی در حوزه امنیت اجتماعی در ایران.

وجه دوم؛ شناخت شاخصه‌ها و مؤلفه‌های امنیت و جامعه در ایران بر اساس مطالعات نظری تولید شده در وجه اول مدل پژوهشی، مسائل جامعه ایران در زمینه امنیت جامعه شناسایی می‌شود. سپس هر یک از مسائل شناسایی شده، موضوع یک طرح پژوهشی قرار می‌گیرد. بدین ترتیب تعداد قابل توجهی مسئله پژوهشی در بانک اطلاعاتی وجود خواهند داشت که می‌بایست مورد تحقیق علمی قرار گیرند و برای آن‌ها راه حل ارائه گردد. نتیجه این کنش‌های علمی و تحقیقاتی این است که شاخصه‌ها و مؤلفه‌های مؤثر بر امنیت اجتماعی شناسایی شده و با توجه به تغییراتی که در طول زمان در جامعه به وجود خواهد آمد، این مسئله‌ها تغییر کرده و به تبع آن شاخصه‌ها و مؤلفه‌های مؤثر بر امنیت جامعه نیز تغییر خواهد نمود. به عبارت دیگر، بانک اطلاعاتی پویایی به دست می‌آید که دائماً ریزش و رویش خواهد داشت.

برخی از طرح‌های تحقیقاتی این وجه مدل پژوهشی عبارتند از:

- تحلیل ثانویه و فراتحلیل پژوهش‌های موجود.
- شاخص‌سازی امنیت اجتماعی در ایران.
- بررسی شناخت بحران‌های مؤثر بر امنیت اجتماعی در ایران در دوران معاصر.
- طرح ملی پیمایش امنیت اجتماعی در ایران.

- بررسی و شناخت پیامدهای فرهنگی اجتماعی کاربرد اینترنت بر امنیت اجتماعی در ایران و ارائه راهبرد مناسب.
- بررسی و شناخت تعارض سنت و مدرنیسم و تأثیر آن بر امنیت اجتماعی.
- بررسی و شناخت تأثیرات امنیتی قومیت‌ها و نیروهای گریز از مرکز.
- بررسی و شناخت میزان تأثیر فقدان «سیاست کنترل جرم» بر امنیت اجتماعی.
- بررسی و شناخت تأثیر برنامه‌ریزی‌های اقتصادی بر امنیت اجتماعی.
- بررسی و شناخت نقش نهادهای واسطه در امنیت اجتماعی.
- بررسی و شناخت تأثیر فساد و رانت‌جویی بر امنیت اجتماعی.
- بررسی و شناخت جایگاه و نقش اعتماد عمومی و سرمایه اجتماعی بر امنیت اجتماعی.

وجه سوم؛ طراحی مدل سیاست‌سازی و سیاست‌گذاری امنیت جامعه

در حقیقت بسترسازی برای عملیاتی‌شدن نتایج تحقیقات در دو وجه دیگر، وجه طراحی مدل سیاست‌سازی و سیاست‌گذاری خواهد بود. یکی از آسیب‌های جدی تحقیقات در ایران فراهم نبودن شرایط بهره‌برداری و کار بست نتایج تحقیق - به دلیل متناسب نبودن سازمان و روش تحقیق و نیز فراهم نبودن بسترهای بهره‌برداری در ارکان اجرایی - است. مدل پژوهشی طراحی‌شده در طرح جامع از همان مرحله تحقیقات نظری توجه و مراقبت لازم برای ایجاد قابلیت بهره‌برداری از نتایج تحقیق را داشته است.

برخی از طرح‌های تحقیقاتی این وجه مدل پژوهشی عبارت است از:

- طرح گسترش و ساماندهی نظام آموزشی و پژوهشی تخصصی درباره امنیت اجتماعی و تلاش برای نظریه‌پردازی در این زمینه.
- بررسی و شناخت نظام مدیریتی امنیت (سیاست‌سازی، سیاست‌گذاری و ...) در ارکان امنیتی کشور.
- طرح تشکیل دبیرخانه طرح ملی پیمایش به منظور رصد^۱ دائمی امنیت اجتماعی در ایران.
- طرح تشکیل دبیرخانه دائمی همایش علمی امنیت اجتماعی.

^۱ Monitoring

درباره کتاب

پس از انجام پژوهش‌های نظری فاز اول مطالعات امنیت اجتماعی و مبتنی بر آن، سلسله مجموعه مقالات فارسی را با عنوان پژوهش‌نامه امنیت اجتماعی با هدف تولید دانش بومی، به پژوهشگران، اندیشمندان، صاحب‌نظران و دست‌اندرکاران این حوزه تقدیم می‌کنیم. گروه پژوهشی جامعه و امنیت بنا دارد، تولید و انتشار مجموعه مقالات را تحت عنوان پژوهش‌نامه تداوم بخشد. برای هر یک از مجموعه مقالات پژوهش‌نامه دبیری تعیین خواهد شد تا متناسب با نیازهای مطالعاتی امنیت اجتماعی و با ابتناء به طرح جامع مطالعات امنیت اجتماعی در حوزه‌های نظریه‌پردازی، شناخت و حل مسئله‌های جامعه ایران و سیاست‌گذاری و مدیریت موضوعاتی تعیین و با سفارش به پژوهشگران و اندیشمندان ایرانی حوزه مطالعات امنیت اجتماعی، در غنی‌سازی دانش بومی این حوزه تلاشی مؤثر انجام پذیرد.

در پژوهش‌نامه اول که شورای علمی و راهبری گروه پژوهشی جامعه و امنیت، آقای دکتر افتخاری را به‌عنوان دبیر و ویراستار علمی تعیین نمود ۱۰ مقاله ارائه شده است. از این مجموعه، پنج مقاله به مبانی و مفاهیم کلان امنیت اجتماعی پرداخته است که در بخش اول کتاب ارائه شده است. پنج مقاله دیگر نیز به مسائل امنیت اجتماعی در ایران پرداخته است که در بخش دوم کتاب آمده است. نویسندگان مقالات افرادی هستند که در حوزه مطالعات امنیتی سابقه فراوان و قابل توجهی دارند.

مجموعه آثار گروه

گروه پژوهشی جامعه و امنیت در اجرای مرحله نخست طرح جامع مطالعات امنیت اجتماعی، مجموعه‌ای از طرح‌های تحقیقاتی و فعالیت‌های پژوهشی را به انجام رسانده و نتایج حاصل در قالب ده جلد کتاب آماده انتشار شده و تاکنون شش جلد آن چاپ و منتشر شده است. عناوین کتاب‌هایی که برای انتشار برنامه‌ریزی شده است به شرح زیر می‌باشد:

- ۱- درآمدی نظری بر امنیت جامعه‌ای، محقق: قدیر نصری. (چاپ اول، ۱۳۹۰)
- ۲- مقدمه‌ای بر جامعه‌شناسی امنیت، تألیف: بیل مک سویینی، مترجمین: محمدعلی قاسمی و محمدرضا آهنی. (چاپ اول، ۱۳۹۰)
- ۳- جامعه‌شناسی تاریخی امنیت در ایران، محقق: سیدمحمد میرسندسی. (چاپ اول، ۱۳۹۱)
- ۴- ترجمان جامعه و امنیت (جلد اول): مجموعه مقالات، مترجم: علیرضا طیب. (چاپ اول، ۱۳۹۱)

۵- ترجمان جامعه و امنیت (جلد دوم)؛ خشونت قومی و محظور امنیتی، مترجم: عسگر قهرمانپور. (چاپ اول، ۱۳۹۱)

۶- تأثیر اینترنت بر امنیت اجتماعی در ایران، محقق: سعید مجردي. (چاپ اول، ۱۳۹۱)

۷- پژوهش‌نامه امنیت اجتماعی - رویکردی ایرانی، مجموعه مقالات تألیفی.

۸- امنیت اجتماعی از دیدگاه اسلام، محقق: اصغر افتخاری.

۹- فرهنگ توصیفی اصطلاحات امنیت، محققین: فرزاد پورسعید و محمد جهانتاب.

۱۰- تحلیل بحران‌های مؤثر بر امنیت اجتماعی، محققین: محمود عسگری و عبدالرضا امیری.

پدیداری این مجموعه در مراحل تحقیق و انتشار حاصل تلاش جمعی و کار گروهی مستمر در مدتی بیش از پنج سال است. حمایت و تدبیر مسئولان پژوهشگاه علوم انسانی و مطالعات فرهنگی به ویژه آقای دکتر مهدی گلشنی رئیس سابق و آقای دکتر آیت‌اللهی ریاست پژوهشگاه، آقای دکتر محسن خلیجی معاون پژوهشی سابق و آقای دکتر شهرام یوسفی‌فر معاون پژوهشی پژوهشگاه، در مراحل مختلف اجرای طرح جامع، همراه و راهنمای گروه بوده است.

سیاست‌گذاری و نظارت علمی بر فعالیت‌های پژوهشی طرح جامع توسط شورای علمی و راهبری طرح جامع مطالعات امنیت اجتماعی با عضویت آقایان دکتر محسن خلیجی، دکتر اصغر افتخاری، دکتر احمد کتابی، دکتر بیوک محمدی، دکتر سیدمحمد میرسندسی، سعید مجردي، دکتر حاکم قاسمی، دکتر خسرو قبادی، دکتر محمدرضا جوادی یگانه، حجت‌الاسلام رضا غلامی، دکتر نادر نوروزی، محمدعلی مینایی و نیز گروه ناظر طرح متشکل از آقایان دکتر محسن خلیجی، دکتر مظفر نامدار، دکتر محمدعلی فتح‌اللهی و دکتر حمید تنکابنی صورت گرفته است. برنامه‌ریزی، هدایت و کنترل فعالیت‌های پژوهشی در گروه پژوهشی جامعه و امنیت در طول اجرای طرح جامع توسط شورای علمی و راهبری گروه با عضویت آقایان محمدعلی مینایی، دکتر اصغر افتخاری، دکتر قدیر نصری، دکتر سید محمد میرسندسی، سعید مجردي و کارشناسان پژوهشی گروه، آقای یوسف قمری و خانم‌ها زهرا نوایی لواسانی و فاطمه‌پناه دفتری به انجام رسیده است، ضمن اینکه شایسته است از نقش مؤثر آقای دکتر رضا سیف‌اللهی در شکل‌گیری طرح جامع مطالعات امنیت اجتماعی تقدیر نمود.

امید است کتاب حاضر و مجموعه آثار این گروه که حاصل اجرای طرح جامع مطالعات

امنیت اجتماعی است مورد استفاده و بهره برداری علاقمندان به رشته نوپدید امنیت جامعه‌ای، سازمان‌ها و مسئولان دست‌اندرکار امنیت در کشور قرار گیرد. نقد و ارزیابی اساتید و صاحب‌نظران و اعلام نظرات به سایت گروه به نشانی www.csss.ir و ایمیل: c_sss88@yahoo.com به تقویت و تکمیل مطالعات حوزه جامعه و امنیت کمک کرده و موجب امتنان و مورد استقبال گروه و محققان قرار خواهد گرفت.

محمدعلی مینایی - مدیر گروه پژوهشی جامعه و امنیت

پاییز ۱۳۹۱

مقدمه: بازاندیشی در مفهوم امنیت اجتماعی

اگرچه امنیت نیازی بنیادین به شمار می‌آید که از بدو آفرینش انسان و حیات آن بر روی زمین، دغدغه پیوسته و مستمر انسان را شکل می‌داده و تا به امروز در اشکال و سطوح مختلف فردی، جمعی، ملی و بین‌المللی... مدنظر بوده است؛ اما این فراگیری در کاربرد، با شفافیت مفهومی و خنای نظری امنیت همراه نبوده؛ از همین روی شاهد آن هستیم که مکاتب مختلفی برای تبیین نظری - مفهوم امنیت پا به عرصه وجود گذاشته‌اند. طرح دیدگاه‌های سلبی و ایجابی در بحث از امنیت و ظهور گفتمان‌های سنتی، فراسنتی، مدرن و اخیراً پسامدرن دلالت بر این واقعیت دارد که «امنیت» پدیده‌ای پیچیده و چندلایه‌ای است که فهم و مدیریت آن نیازمند طراحی نظریه‌های ترکیبی می‌باشد. در این میان امنیت اجتماعی از اهمیت و اولویت ویژه‌ای برخوردار است؛ چرا که محصول ترکیب مطالعات اجتماعی و امنیتی و مصنوعی بین‌رشته‌ای به‌شمار می‌آید.

مفهوم امنیت اجتماعی به دلیل ارزش کاربردی‌اش، در کمترین زمان ممکن توسعه‌ای بسیار یافته است؛ به گونه‌ای که شاهد اسناد جامعه‌شناسان، پژوهشگران امنیتی در حوزه‌های داخلی و خارجی، و حتی کارشناسان حوزه مدیریت بحران‌ها به این مفهوم می‌باشیم. اقبال گسترده به بحث امنیت اجتماعی اگرچه یک مزیت نسبی منحصر به فرد برای امنیت اجتماعی به شمار می‌آید، اما در عین حال دشواری‌های نظری و عملی‌ای را برای آن پدید می‌آورد که نمی‌توان از کنار آن‌ها به سادگی گذشت.

مهمترین مشکل نظری در ارتباط با مفهوم «امنیت اجتماعی»، درک ماهیت امنیت اجتماعی است. به عبارت دیگر، پیدا کردن پاسخ‌هایی درخور برای سه سوال اصلی «امنیت چیست؟ چگونه؟ چرا؟» با نگاه به «امنیت اجتماعی» کاری ساده و سهل به نظر نمی‌رسد. دلیل این امر آن است که تلقی‌های موجود از امنیت اجتماعی یکسان نبوده و طیف متنوعی از نظریه‌های جامعه‌شناختی را دربرمی‌گیرد که مطابق آن هویت افراد جامعه، یا نهادهای اجتماعی به مثابه مرجع امنیت اجتماعی معرفی می‌شوند. این تکثر باعث شده است تا تعریف امنیت اجتماعی نیز دستخوش تغییر و تحول قرار گیرد. اختلاف در مرجع امنیت اجتماعی، به نوبه خود، اختلاف دیدگاه در ارتباط با شیوه‌های تأمین امنیت

اجتماعی و همچنین تهدیدهایی که باید در مقابل آن‌ها برنامه‌ریزی کرد را در پی داشته است. خلاصه کلام آن که، برخلاف مفهوم «امنیت»، مفهوم «امنیت اجتماعی» از وضوح نظری لازم برخوردار نیست. لذا، تأملات معناشناسانه در حوزه امنیت اجتماعی همچنان ضروری به نظر می‌رسد.

اما از بُعد عملیاتی، مهمترین نکته‌ای که امنیت اجتماعی را موضوعی پیچیده و دشوار می‌سازد، کثرت مسائل و در نتیجه آن افزایش میزان توقع از این مفهوم در سطح عملی است معنای این سخن آن است که وسعت نظری «امنیت اجتماعی» منجر شده است تهدیدهای متنوعی ذیل این عنوان قابل شناسایی و بررسی باشد. به همین دلیل است که راه کارهای ارائه شده برای ایجاد و تقویت امنیت اجتماعی معمولاً متعدد و چندلایه هستند. این ویژگی ما را به آنجا رهنمون می‌شود که مسئله‌شناسی و طراحی راهبرد را به مثابه ضرورت‌هایی مهم در حوزه امنیت اجتماعی معرفی؛ چرا که این بحث ظرفیت بررسی و تأمل مستقل و مفصل را دارد. انجام این مهم بدون استفاده از کارشناسان حوزه‌های مختلف ممکن نیست. در نتیجه امنیت اجتماعی به حوزه مطالعاتی بین‌رشته‌ای تبدیل شده که مدیریت آن بدون تأسیس مؤسسات ویژه تضارب آراء (Think Thank) میسر نیست. این امر بر پیچیدگی و دشواری مدیریت مسائل امنیت اجتماعی دلالت دارد که در عصر حاضر تمامی کشورها با آن مواجه هستند.

باتوجه به دو ملاحظه بالا مشخص می‌شود که وظیفه کانون‌های مطالعاتی در حوزه امنیت اجتماعی بسیار دشوار است و وظیفه طرح مباحث نظری در افق کاربردی را دارند. گروه پژوهشی «جامعه و امنیت» با درک این نیاز مهم، طیف متنوعی از فعالیت‌های پژوهشی (اعم از نظری و کاربردی) را در دستور کار قرار داده که از آن جمله می‌توان به تعریف و طراحی و انتشار مجموعه «پژوهش‌نامه امنیت اجتماعی» اشاره نمود. «پژوهش‌نامه» تلاش دارد تا در قالب مجموعه‌هایی مدون نسبت به بررسی و تحلیل ابعاد مختلف امنیت اجتماعی همت گمارد. باعنایت به این که ادبیات این حوزه مطالعاتی به صورت مبسوط تدوین و ارائه نشده، هر دفتر از این مجموعه، بُعد یا ابعادی مشخص از امنیت اجتماعی را به بحث می‌گذارد. بر این اساس امکان این که بتوان دیدگاه‌های مختلف در موضوعی واحد را در شماره‌هایی متعدد به بحث گذارد، فراهم شده و بدین‌ترتیب استفاده از نظرات جدید در موضوعات واحد میسر می‌گردد.

جلد اول پژوهش‌نامه، دارای دو بخش اصلی است که ابعاد نظری و کاربردی امنیت

اجتماعی را با تأکید بر رویکردی ایرانی شامل می‌شود. تأکید بر «رویکرد ایرانی» به آن خاطر است تا بتوان از فضای ترجمه تا حد امکان فاصله گرفت و به طرح مبنایی و اصولی پرداخت که با هویت اسلامی - ایرانی جامعه ما سنخیت بیشتری دارد. در این راستا اگرچه نمی‌توان از تجارب دیگران غافل بود، اما رویکرد و مبنای بحث بر اصول گفتمان ایرانی استوار می‌باشد که آن را از تحلیل‌ها و تجویزهای مرتبط با گفتمان غربی متمایز می‌سازد.

بخش اول به مبنایی اختصاص دارد و مشتمل بر سه مقاله است که ماهیت و چیستی امنیت اجتماعی را با رویکردهای، ایرانی، اسلامی و جامعه‌شناختی به بحث می‌گذارد. در فصل اول، نویسنده موضوعی مبنایی را مطرح ساخته و تلاش کرده تا تلقی قرآنی از امنیت اجتماعی را تبیین نماید. برای این منظور ضمن معرفی و نقد اجمالی دیدگاه‌های موجود از امنیت اجتماعی، این ادعا مطرح شده که تصویر قرآنی از امنیت اجتماعی با نظریه‌های متعارف تفاوت دارد. جهت تبیین این نظریه، نخست روش مطالعه (موسوم به پارادایم کیس) در حوزه مطالعات قرآنی معرفی شده، سپس با انتخاب داستان حضرت نوح (ع) در قرآن کریم و با کاربرد روش مذکور نشان داده شده که امنیت در گفتمان قرآنی دارای بنیاد اجتماعی است، اما اصالت اجتماعی ندارد. تفکیک بین «بنیاد اجتماعی» و «اصالت اجتماعی» نکته نظری - کاربردی - محوری در این مقاله است که با استناد به آموزه‌های قرآنی بحث شده است.

دومین فصل، نویسنده با رویکردی جامع به موضوع، تلاش کرده است قلمرو موضوعی «امنیت اجتماعی»، عناصر مفهومی و همچنین مهمترین مؤلفه‌های تأثیرگذار در تحلیل و مدیریت امنیت اجتماعی را شناسایی و معرفی نماید. در این راستا نگارنده با طرح سؤال اصلی در زمینه «چیستی امنیت جامعه»، گونه‌های مختلف امنیت‌سازی برای جامعه را به بحث گذارده و سپس امنیت اجتماعی را در سه سطح اصلی تجزیه و تحلیل کرده است که عبارتند از: «امنیت چه چیز؟»، «امنیت با کدام ابزار؟»، و بالاخره «امنیت در مقابل چه؟». مجموع پاسخ‌هایی که نویسنده برای این سؤال‌ها ارائه کرده، مرزهای مفهومی «امنیت اجتماعی» را ترسیم می‌کند.

فصل سوم، با رویکردی تحلیلی نگاشته شده و در آن نویسنده تلاش کرده است امنیت را در «زمینه» (Context) ایران به بحث گذارد. نتیجه کاربرد این روش تبارشناسی تاریخی امنیت اجتماعی در ایران و شناسایی مهمترین عوامل اجتماعی‌ای است که در شکل‌گیری و تقویت ضریب امنیتی جامعه ایران تأثیرگذار بوده‌اند. از جمله عواملی که

نویسنده در این پژوهش به آن‌ها اشاره داشته می‌توان به موارد زیر اشاره کرد. گذاری بودن جامعه ایرانی، وجود جهان زیستی متنوع و ترکیبی، ضعف وفاق اجتماعی، قومیت و قبیله‌گرایی، بحران‌های جمعیتی، حاشیه‌نشینی و بالاخره احساس محرومیت نسبی که هر یک سطحی از امنیت را در جامعه ایران تحت‌تأثیر قرار داده‌اند.

در چهارمین فصل از کتاب، نسبت و تعامل دو مفهوم بنیادی نظم و امنیت اجتماعی مورد توجه قرار گرفته است. فرضیه اساسی مؤلف مبنی بر این که امنیت اجتماعی تابعی مفهومی از مقوله «نظم» است؛ او را به آنجا رهنمون شده تا نسبت به شناسایی روایت‌های مختلف از مفهوم نظم و الگوهای عملیاتی مختلف از نظم‌سازی اهتمام ورزیده و متناسب با آن مفهوم و معنای کاربردی «امنیت اجتماعی» را تعریف نماید.

در فصل پنجم، نویسنده با رویکردی جامعه‌شناختی به بررسی نسبت جامعه و امنیت پرداخته و محور مقاله بر مفهوم اصلی «بحران اجتماعی» - به مثابه یک تهدید مهم برای امنیت اجتماعی - قرار گرفته است. با عنایت به اینکه نویسنده از رویکردی جامعه‌شناختی به بررسی مقوله امنیت اجتماعی همگام کرده، مقوله «تغییر و تحولات اجتماعی» اهمیت یافته و دو نوع تغییر (تغییر فرصت‌ساز و تهدیدساز) از یکدیگر تمیز داده شده‌اند. به زعم محقق، تغییراتی که مولد ناامنی برای امنیت اجتماعی هستند، آن دسته از تحولاتند که از حیث ساختار، ماهیت، ویژگی‌ها و نوع رفتار کنشگران از موارد مشابه منفک می‌شوند. این تغییرات همراه با خشونت و خارج از تأسیسات و قواعد حقوقی شکل گرفته و هدایت می‌شوند همین امر آن‌ها را تهدیدساز - تا فرصت‌ساز - می‌نماید. بخش اصلی و عمده مقاله به شناسایی گونه‌ها، ویژگی‌ها، بازکران، قواعد و میزان جدیت این بحران‌ها اختصاص دارد و در نهایت روش‌های عمومی مدیریت این بحران‌ها معرفی شده‌اند.

در مجموع مقالات این بخش، تصویری جدید از امنیت اجتماعی را ترسیم می‌کنند که به دلیل انطباق آن با آموزه‌های اسلامی و شرایط ایرانی از کاربرد بیشتری برای فهم مدیریت امنیت اجتماعی در ایران برخوردارند. اگرچه مطالعات نظری با هدف ارائه دیدگاهی بومی در بحث امنیت اجتماعی بسیار دامن‌دار است، اما می‌توان ادعا کرد که سرفصل‌های پیشنهادی در این پنج مقاله می‌تواند راهنمای خوبی برای ورود به این عرصه و تکمیل آن از سوی دیگر محققان باشد.

بخش دوم پژوهش‌نامه با رویکردی عملیاتی نسبت به امنیت اجتماعی تهیه شده و

مشمول بر پنج مقاله است که هدف اصلی در آن‌ها شناسایی و معرفی برخی از مسائل مهم مربوط به امنیت اجتماعی در ایران و همچنین ارائه راهکار برای مدیریت و حل این مسائل است. اگرچه مسائل امنیت اجتماعی بسیارند، اما به دلیل محدودیت حجم اثر، در این شماره تنها دو مسئله مهم مورد توجه مستقل قرار گرفته است و در مقاله سوم، عناوین کلی مسائل، فهرست‌وار مرور شده‌اند.

در فصل ششم موضوع مهم «جرم» و «کنترل جرم» مورد توجه قرار گرفته است. نویسنده معتقد است، مهمترین مسئله امنیت اجتماعی در کشورهای جهان سوم «جرم» و چگونگی مدیریت آن است. به عبارت دیگر، تعریف حوزه‌های جرم‌خیز و نیز نحوه کنترل بر آن‌ها می‌تواند تأثیر مستقیمی بر میزان امنیت اجتماعی در هر جامعه داشته باشد. رویکردهای سلبی به دلیل توسعه دامنه جرم‌ها معمولاً امنیت اجتماعی را آسیب‌پذیر و رویکردهای ایجابی، معمولاً امنیت اجتماعی را تقویت می‌نمایند. براین اساس، نویسنده در این مقاله الگوی سیاست جنایی را پیشنهاد داده که اصول ایجابی بیشتر از اصول سلبی در آن اولویت دارند و از این طریق تقویت ضریب امنیت اجتماعی را پی‌گیری نموده است. آسیب‌شناسی به عمل آمده توسط نگارنده از سیاست جنایی ایران نیز مؤید همین معنا بوده و نشان می‌دهد که ضعف امنیت اجتماعی از ناحیه تأکید بر ابعاد سلبی در سیاست جنایی تشدید شده است.

فصل هفتم نیز با رویکردی مشابه، اما از منظری نهادی به مقوله امنیت اجتماعی در ایران پرداخته است. نویسنده در این مقاله با اشاره به نقش برجسته نهادهای واسط در تسهیل مناسبات اجتماعی، به شناسایی و ارزیابی ارزش امنیتی آن‌ها اهتمام ورزیده است. بررسی به عمل آمده حکایت از آن دارد که نهادهای واسط به دلیل قابلیت‌های بالایی که دارند، در قیاس با نهادهای سرکوب‌گر، می‌توانند تأثیر بیشتری بر امنیت اجتماعی داشته باشند. این کارکرد ویژه با استفاده از نظریه کارکردگرایی و دسترس‌های اجتماعی نهادهای واسط تبیین شده است.

هشتمین فصل مروری اجمالی به مسائل امنیت اجتماعی در ایران دارد، اما محور اصلی مقاله به ارائه راهکارهایی اختصاص دارد که می‌تواند برای مدیریت این مسائل به‌کار گرفته شوند. نویسنده ضمن طرح ایده «معمای امنیت اجتماعی در ایران» هجده محور اصلی را شناسایی و متناسب با هریک راه کاری را پیشنهاد کرده است. مزیت نسبی این مقاله شناسایی و معرفی مهمترین مسائلی است که تحلیلگران حوزه جامعه و امنیت

در ارتباط با ایران به آن‌ها اشاره داشته‌اند. از این حیث، مقاله دارای رویکردی جامع بوده و توانسته عمده‌ترین مسائل را به‌همراه راه‌کارهای پیشنهادی، دسته‌بندی و به خواننده معرفی نماید.

در فصل نهم یکی از مهمترین مسائل امنیت اجتماعی در فضای جهانی شده (یعنی موضوع مهم اینترنت و شبکه ارتباطی در فضای مجازی) به بحث گذارده شده است. اهمیت این موضوع - که آن را به مهمترین مسئله مطرح شده در حوزه امنیت اجتماعی ایران بدل ساخته - از آنجا ناشی می‌شود که کشور ما به دلیل اعتبار بخشی به بنیادهای فرهنگی و هویتی - و داشتن مزیت نسبی در حوزه فرهنگ و دین - از این ناحیه به شدت مورد توجه بازیگران رقیب بوده و این بازیگران سعی دارند از طریق تضعیف یا استحاله اصول فرهنگی، امنیت جامعه را در معرض بحران قرار دهند. تراکم زمان و مکان و همچنین دسترسی این بازیگران به ابزارهای تبلیغاتی و رسانه‌های تأثیرگذار، منجر شده تا این بُعد از امنیت اجتماعی حساسیت یافته و به موضوعی مهم برای ما تبدیل شود. محقق از این منظر قابلیت‌ها، امکانات و آسیب‌های الگوی امنیت اجتماعی ایران را به بحث گذارده که می‌تواند مداخلی مناسب برای طراحی نظریه بومی امنیت اجتماعی باشد.

آخرین فصل (فصل دهم) بخشی اجمالی در خصوص محورهای کلان مسئله شهروندی در فضای جهانی را در بر دارد. نویسنده در این مقاله با عطف توجه به مسئله مهم هویت که در نظریه امنیت اجتماعی به آن پرداخته می‌شود، این موضوع را مطرح ساخته که چگونه جامعه‌گرایی برای تحقق امنیت اجتماعی در فضای جهانی شده تبدیل به یک مسئله مهم شده که باید به آن توجه جدی نمود.

در مجموع بخش دوم پژوهش‌نامه مداخلی مناسب را برای طرح موضوعات عملیاتی در حوزه امنیت اجتماعی در ایران فراهم ساخته و امید می‌رود این بخش در مجلدات بعدی پژوهش‌نامه توسعه یابد و تقویت گردد. بدین ترتیب پژوهش‌نامه دو حوزه نظری و کاربردی را به‌صورت توانمند طرح و پوشش داده است.

نویسندگان مقالات حاضر امیدوارند که از این طریق توانسته باشند، مجال علمی مناسبی را برای طرح دیدگاه‌های بومی در ارتباط با امنیت اجتماعی در جامعه علمی کشور فراهم ساخته باشند. این واقعیت که امنیت اجتماعی بدون توجه به زمینه اجتماعی جامعه ایرانی، قابل تعریف و تأسیس نیست، ما را بر آن می‌دارد که تأملات ایرانی در این زمینه را بیش از پیش ارج نهیم و به توسعه و تقویت آن‌ها تا تبدیل شدن به یک گفتمان مشخص

و مستقل، برداریم. در این مسیر «پژوهش‌نامه امنیت اجتماعی» می‌تواند محملی مناسب برای طرح ایده‌های جدید در این زمینه باشد. «پژوهش‌نامه» به اقتضای ماهیت علمی - پژوهشی‌اش از تمامی اساتید، محققان و علاقه‌مندانی که در این زمینه صاحب‌نظر هستند، دعوت به عمل می‌آورد تا با عرضه مکتوب آثار خود امکان بهره‌مندی دیگر محققان را از آن‌ها فراهم سازند. برای این منظور پژوهش‌نامه آماده دریافت و نشر آثار علمی محققان می‌باشد. همچنین با توجه به نقش ارزنده و مهم «نقد» در پالایش و تقویت دیدگاه‌های جدید پژوهش‌نامه دریافت مقالات انتقادی نسبت به آنچه در مجلدات مختلف پژوهش‌نامه امنیت و جامعه منتشر می‌شود، را گرمی داشته و پیشاپیش از نشر آن‌ها استقبال می‌نماید امید آنکه از این طریق به تقویت گفتمان ایرانی امنیت اجتماعی نائل آییم.

و من الله التوفیق

دکتر اصغر افتخاری

دانشیار علوم سیاسی دانشگاه امام صادق (ع)

عضو شورای علمی و راهبری و برنامه ریزی گروه پژوهشی جامعه و امنیت